

ISSN 0350–185x
UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

КЊ. LXXI, СВ. 3–4

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горјан-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина Ј. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пипер, др Слободан Реметић, др Живојин Сјанојчић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викјор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2015

ISSN 0350-185x, LXXI, св. 3–4 (2015)

UDK: 811.163.41'367.335

COBISS.SR-ID 218547724

DOI: 10.2298/JFI1504091T

Примљено: 3. јуна 2015.

Прихваћено: 10. јуна 2015.

Оригинални научни рад

СРЕТО З. ТАНАСИЋ*

Институт за српски језик САНУ

Београд

АСИНДЕТСКЕ РЕЧЕНИЦЕ С КОНКРЕТИЗАТОРОМ**

У раду се разматра један тип асиндетских реченица у савременом српском језику. Ради се о таквим реченицама које имају ријеч или конструкцију која врши улогу конкретизатора значењског односа међу клаузама асиндетских реченица. Рад је показао да такве реченице заузимају значајан проценат у оквиру асиндетских реченица, те да се јавља велики број конкретизатора у улози верификатора различитих значења која се успостављају међу клаузама. Конкретизатори, слично везницима у синдетским реченицама, служе да вишезначност асиндетских реченица, која је својствена асиндетским реченицама, сведу на једнозначност тако што ће задати једнозначан однос међу клаузама доводећи у први план једно од могућих значења, а потискујући друга.

Кључне ријечи и изрази: савремени српски језик, синтакса, асиндетске реченице, конкретизатори.

Уобичајено је у синтаксичкој и граматичкој литератури да се сложене реченице разврставају у двије велике групе: независносложене и зависносложене реченице. До недавне прошлости подјела реченица на врсте вршена је код нас на основу нејединствених критеријума, што овом приликом неће бити показивано ни разматрано. У новије вријеме подјеле реченица се заснивају на јасним, синтаксичким критеријумима. При томе на првом мјесту узима се врста везника који повезује клаузе у сложеној реченици. Након набрајања и описивања таквих реченица, независнослужених и зависносло-

---

* sreto.tanasic@isj.sanu.ac.rs

** Рад је настао у оквиру пројекта 178021 – *Опис и стандардизација савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

жених, у граматикама се, у виду краћих или нешто дужих напомена и илустрација примјерима, указује на то да у српском језику у сложеним реченицама не мора бити везник међу клаузама, то су безвезничке или асиндетске реченице¹.

Постојање безвезничких, асиндетских, реченица карактеристично је и за друге словенске језике, не само за српски. У славистичкој литератури више је писано о асиндетским реченицама, посебно је доста пажње њима посвећивано у русистици.

Између осталог, водиле су се расправе и о томе да ли их треба посматрати као посебне типове зависнослужених и независнослужених реченица или као посебну трећу врсту сложених реченица. Данас преовлађује мишљење да су асиндетске реченице посебна врста сложених реченица. Уз друге разлоге који се узимају у прилог таквом мишљењу, треба приписати и чињеницу да се данас при разврставању реченица на независнослужене и зависнослужене за главни критеријум узима разлика у везницима, а првенствено на основу везника се и једне и друге разврставају на подврсте. Будући да се од ових асиндетске реченице разликују управо по томе што су безвезничке, то је довољан или значајан разлог да се издвајају у посебну, другу групу сложених реченица – ако све везничке реченице, зависне и независне, узмемо као једну врсту, а све безвезничке као другу врсту сложених реченица.

Како је горе речено, у нашој литератури најслабије су описане управо асиндетске реченице; мало је и радова, камоли монографских описа таквих реченица². У литератури се говори да и ове реченице

---

¹ Тако М. Стевановић у својој великој синтакси, говорећи о независнослуженим реченицама, помиње и асиндетске реченице и наводи примјере заједно са примјерима реченица с везницима (СТЕВАНОВИЋ 1991: 780). Посебно у поглављу о саставним реченицама он говори и о саставним асиндетским реченицама (стр. 784, 790, 791), понекад и мијешајући везнике и невезничке ријечи у таквим реченицама (нпр. на стр 793). И у поглављу о зависним реченицама он истиче да се и „поједине зависне реченице употребљавају без везника“, напомињући да ће се то и напред видјети, те да су међу зависнослуженим реченицама асиндетске реченице рјеђе него међу независнослуженим (стр. 819). И у средњошколској граматици се у поглављу о саставним реченицама говори да је за њих карактеристичан асиндет (СТАНОЧИЋ и ПОПОВИЋ 2005: 354). Новина је у *Нормативној граматици српског језика*: ту се у посебном поглављу о асиндетским реченицама даје крагак текст са њиховим основним карактеристикама (ПИПЕР и КЛАЈН 2014: 521).

² То се лако може запазити и при прелиставању библиографије синтакси сложене реченице, а такво запажање износи се и у монографији Марине Николић (2014:

могу да се дијеле у двије групе: зависне и независне асиндетске реченице (Прањковић 1993; ПИПЕР и КЛАЈН 2014). У овоме раду говориће се о асиндетским независним реченицама, и то о једном типу таквих реченица, које су, бар неке њихове врсте, познате у литератури, а на које се не обраћа посебнија пажња кад се говори о асиндетским реченицама.

За почетак наводим један број независних асиндетских реченица.

[1]

1. Деца се опиру, неће да заћуте (Деобе 1, 40).
2. Гомила се зањиха, људи наваљују ка олтару, јачу пригњечена деца, болешљиве жене и старци полудушници, неки очајем успевају да извуку руке изнад глава, машу песницама, ударају главу најближу руци, било чију (Деобе 1, 36).
3. Наваљују на припрату, лупају песницама о врата, запомажу, дозивају, нуде све (Деобе 1, 69).
4. Ми паре никад нисмо имали, не треба нам ни сад (Деобе 1, 75).
5. На пример, наручимо материјал из Аустрије, *они* кажу да су Американци купили целу годишњу производњу, ми платимо Американцима, а материјал нам стигне из Аустрије (НИН, 11. 2. 2010, 30–31).
6. Не борим се ја за твоју и вашу слободу, ја се за свој народ борим (Деобе 3, 76).
7. Међутим, од старе славе се не живи, на овој престижној високошколској установи последњих неколико година увелико се ради на прилагођавању студијских програма новом времену... (НИН, 25. 3. 2010, 35).

154). Могу се издвојити такви радови Б. Станковића, у којим он пише о асиндетским реченицама у српском у поређењу с руским језиком (Станковић 1986, 1987, 1988, 1988а). Он је указао на то да је асиндетизам распрострањен и у савременом српском језику, и да се не јављају само асиндетске реченице које стоје у корелацији са независним сложеним, већ и оне које су у корелацији са зависним сложеним реченицама, те да су асиндетске реченице највише заступљене у разговорном, књижевноумјетничком и журналистичком стилу. Такође, истакао је да је битна одлика асиндетских реченица – имплицитно исказивање значења и вишезначност бројних конструктивних видова, што се мора имати у виду и што је разлог да их не треба сводити на најближе синдетске. Међутим, ови радови нису подстакли изучавање асиндетских реченица у српској лингвистици. Посебан рад посветио је искључним и закључним реченицама, које спадају у асиндетске, Милош Ковачевић, с циљем да покаже да не представљају посебне типове независно-сложених реченица (Ковачевић 1998). У једном раду говори се о посебном типу асиндетских реченица: координираних зависних клауза (ТАНАСИЋ 2012). Треба поменути и два рада посвећена асиндетским реченицама у језику књижевног дјела С. Сремца и М. Капора: Соколовић 1996; СТЕПАНОВ 2008. Најзначајнији рад у сербокроатистици посвећен асиндетским реченицама објавио је Иво Прањковић (1993).

8. Дугови расту, власт све јаче стеже каиш, народу све горе, да не набрајам, знам да знате... (П, 28. 5. 2015 Е³).
9. Оно га је, необријано, гледало само једним оком; друго, лево, било је затворено модрим отоком од ударца нанесеног још синоћ.
10. Песма је била весела, па и дрска, мало је призору одговарала. (Б. Пекић, стр. 243)⁴.
11. Возила га је лудачком брзином, спуштеног ветробрана – иза ње се, као грива за бесном кобилу, вијорила светлуцава коса.
12. Јер, странци немају проблема ни са бојом коже ни са тешкоћама у развоју – они прихватају сву децу (НИН, 14. 7. 2011, 40).

У овим реченицама влада однос независности међу клаузама у њима. У неким се може видјети значење копулативности (1–4), у петом и шестом примеру доминира значење супротности. У седмом и није препознатљиво неко од значења. У посљедња четири примјера није издиференцирано значење које се успоставља међу клаузама. У осмом примјеру може се видјети низање као у саставним реченицама, али између прве и друге има и односа супротности; у деветом примјеру може се претпоставити и саставни и супротни и узрочни значењски однос – између клауза би могли доћи везници *и, а, јер*. У десетом примјеру између клауза би могли доћи везници *иа, а, јер*, у једанаестом примјеру би могли доћи везници *и, а, иа*. У једанаестом примјеру међу клаузама би могли доћи везници *и, јер*. Наравно, то не значи да се у датој ситуацији овим реченицама не би могло приписати и неко друго значење, односно да се не би могло верификовати једно од наведених могућих значења. Тако је руски лингвиста Е. Н. Ширјајев извео занимљив експеримент. Затражио је од тридесет информатора да протумаче смисаони однос међу клаузама асиндетске реченице *Кончился шторм – рыбаки снова вышли в море*. Информатори су били лингвисти, јер ти људи имају довољно истанчан „семантички“ слух, али нису узимани стручњаци за сложену реченицу, да их не би властити лингвистички погледи усмјеравали у просуђивању. Одговоре карактерише велика разноврсност; свега три информатора су једнозначно одредила значење у реченици – два као временско, један као посљедично (ШИРЯЕВ 1986: 69). Аутор из експеримента (који је поновљен уз нешто измијењене услове) изводи коначан закључак: „... дати експеримент показује да је неиздиференциран смисаони однос у безвезничким

³ Електронско издање.

⁴ Већина примјера који се не могу наћи у списку извора на крају рада преузета је из неког електронског издања.

реченицама – безусловна језичка реалност“ (стр. 70). Исти аутор такође истиче да избор неког од везника чије значење одговара једном од могућих значења дате безвезничке реченице доводи то значење у први план, а да друга значења садржана у лексичко-семантичком садржају клауза остају у другом плану, те чак да смисао употребе одговарајућег везника није само у томе да изрази одговарајуће значење, „него и у томе да потисне, неутралише све друге значењске односе који могу бити садржани као имплицитни у лексичко-семантичком садржају клауза“ (ШИРЯЛЕВ 1986: 68–69).

Дакле, асиндетске независне реченице карактерише својство вишезначности, што илуструје и већина овдје наведених примјера. Међутим, није вишезначност обавезни прагилац независних асиндетских реченица. Кад комуникативни циљ то захтијева, и ове реченице се могу тако синтаксички уподобити да се вишезначност отклони.

Кад постоји потреба да се овакве реченице тумаче једнозначно, употребљавају се конкретизатори, који имају функцију верификатора значења. Термин *семантички конкретизатор* се употребљава (и) у српској литератури за језичке јединице уз везнике, које им прицизирају значење. Под њиме се подразумејева „реч или скуп речи у постпозицији у односу на значењски недовољно спецификован везник, чија је функција семантичка реализација тог везника и клаузе која се њиме везује“ (Вукић: 73). Овако о семантичком конкретизатору говори и М. Ковачевић, од ког је аутор цитата и преузео појам и термин⁵. Сам термин *конкретизатор*, са овим значењем, али за другу синтаксичку појаву, сусрећемо и раније у књизи П. Пипера о језику и простору (PIPER 1997: 21–22). Кад је ријеч о конкретизаторима значења који се јављају уз независне везнике, поред наведеног рада М. Ковачевића и два рада Маје Вукић (2009 и 2014), треба поменути докторску дисертацију Маје Вукић посвећену овој теми, која је обрадила употребу семантичких конкретизатора уз везнике свих независних реченица (Вукић 2015). Наравно, појава о којој је ријеч није била непозната у нашој литератури ни раније; о њој се говори и у великој Стевановићевој синтакси⁶. И у *Норма-*

⁵ То је рад Ковачевић 2003. У том раду он наводи да је термин *конкретизатор* и његово значење преузео из књиге Н. Ю. Шведова (ред.), *Руская грамматика II, Синтаксис* (М., 1980). О појму конкретизатора говорио је исти аутор и раније, без терминолошког рјешења, говорећи о прилозима и прилошким изразима с овом функцијом у Ковачевић 1990; овдје према Ковачевић 1998.

⁶ М. Стевановић наводи да се уз саставне везнике могу употријебити прилози или неке падежне конструкције да би се истакао узрочно-последични однос међу садржајима двију клауза (стр. 789).

ивној грамаици српског језика већ се у уводном дијелу поглавља о везницима истиче да се значењски односи међу клаузама конкретизују управо помоћу посебних ријечи – конкретизатора (ПИПЕР и КЛАЈН 2014: 210), а и у другим приликама, нпр. стр. 463, гдје се говори како уз исти везник саставних реченица различити конкретизатори дају различите смисаоне односе међу њеним клаузама – временско, узрочно-последично, допустно),⁷ а и на стр. 474, гдје се наводе такви конкретизатори уз везнике саставних реченица. Оба аутора посебних радова истичу и да се у таквим случајевима може изоставити везник, и да тада конкретизатор одређује значењске односе међу клаузама, те да реченица прелази из синдетских у асиндетске (КОВАЧЕВИЋ 2003: 83; ВУКИЋ 2015: 94), на што се скреће пажња и у Стевановићевој синтакси (стр. 790). Дакле, конкретизатор везничког значења, као несаставни дио везника, може стајати у асиндетским реченицама. Сад он, међутим, мијења своју позицију: окреће се према реченичној структури и врши модификацију њеног садржаја.

У представљању асиндетских реченица с оваквим конкретизаторима поћи ћемо од оних реченица које су у граматичкој и стручној литератури најбоље познате: од закључних и искључних. И једне и друге карактеристичне су за савремени српски језик. У слjedeћим примјерима илуструју се закључне реченице.

[2]

1. Сумњам, *дакле* постојим.
2. И тако испада да он уопште и није крив, *дакле* није издао, него је само недужна жртва нечије пакости и зависти (Д. Ненадић; Доротеј, Аск, 96).
3. Враћам се из Пастерове мало мирније; писаће се, *дакле*, још, и то не на слепо, као Борхес (НИН 11. 2. 2010, 80).
4. Слушали су о томе како се здравим уснама исише змијски отров из ране, али догодило се да су ти студенти били градска деца и да су им од славног ветра са висоравни биле испуцале усне – нико се није, *дакле*, усудио да исише отров, него одлучише да крену брже и да се докопају неког села, варошице или макар друма, где би можда наишли на какав камион и превезли професора до болнице (Капор, *Најбоље године*, Аск, 91).
5. Прст се зауставља на његовим уским гладним грудима, прст судбине се зауставља тачно изнад његовог птичије куцавог срца, које је и не желећи доспело у свет убица и убијених, тачно на њему несрећнику – он је, *дакле* – шуга! (Капор, *Најбоље године*, Аск, 30).
6. Та они обухватају период од 1903. године, стижу, *дакле*, до времена Нимродових (М. Миланковић, *Кроз васиону и векове*, Аск, 22).

⁷ Термин конкретизатор употребљава и Ивана Антонић у поглављу Синтакса падежа у *Синтакси савременог српског језика* – ПИПЕР и др. 2005): за именице које означавају дио неког локализатора – *ивица стола* (Антонић 2005: 152).

7. Али кнез није био љут, него очаран: ипак је, *значи*, живот био мање предвидљив него што је то он, у последње време, био спреман да примети (С. В. Јанковић, *Дорћол*, Аск, 54).
8. Ескивира нас, *значи*, у томе је штос! (М. Миланковић, *Кроз васиону и векове*, Аск 157).
9. „Квадрат хипотенузе“, рече Сатирос, „једнак је збиру квадрата обеју катета, *дакле* једнак“ 18 (М. Миланковић, *Кроз царство наука*, Аск, 23).
10. Он је, као што сте из његових уста чули, кратко напоменуо да потпуно помрачење Сунца траје, по причању очевидца, само минут два; није се, *дакле* дуже задржао на овој чињеници, која му је вероватно изгледала безначајна (М. Миланковић, *Кроз царство наука*, Аск, 72).
11. Синко, ја сам Аристотела двапут прочитао, али не нађох онде ни речи о таквим тобожњим пегам; оне, *дакле*, не постоје, већ су само плод твојих слабих очију или твојих прљавих сочива“ (М. Миланковић, *Кроз царство наука*, Аск, 165).
12. Југославија је пропала, *значи* није ни ваљала (Ћосић, *Деобе*, 95).

Наведени примјери илуструју и чињеницу да се партикула *дакле* јавља у средини клаузе, што је уједно и доказ да се не ради о везнику, јер, знамо, независни везници се не могу наћи унутар клаузе.

Као што сам рекао, ове реченице су познате у српској граматичкој литератури, али је њихово одређење било проблематично. Оне се традиционално наводе међу независносложеним реченицама као посебна врста од укупно пет врста таквих реченица: саставне, супротне, раставне, закључне и искључне. Тако је и у великој Стевановићевој синтакси. Истина, он се ту колеба – наводи их као посебну врсту, а напомиње да оне припадају саставним реченицама. Проблем је што се разврставање реченица ту не врши по јасном, синтаксичком, критеријуму. М. Стевановић их издваја у посебну врсту на основу њиховог значења. Оне су, каже М. Стевановић, врста саставних реченица, а издваја их на основу њиховог значења зато „што је друга природан закључак из онога што се износи у првој реченици“; оне немају везнике, а често се јављају овакви конкретизатори „поједине модалне речце“ (СТЕВАНОВИЋ 1991: 797). Он ту каже да оне могу бити и с везницима саставних реченица; међу примјерима наводе и такве – с везницима. Овакав њихов статус оспорио је Милош Ковачевић. Он свој став заснива на оспоравњу критеријума по коме су добиле такав статус: ако би се семантички критеријум узимао у обзир, истиче Ковачевић, онда би се знатно усложио систем независносложених реченица, јер (и) међу независносложеним реченицама с везницима има више подтипова кад се посматрају на

основу њиховог значења (КОВАЧЕВИЋ 1998: 38). С друге стране, мора се рећи да је М. Стевановић с правом истакао њихову синтаксичку разлику у односу на саставне независносложене реченице, оне, за разлику од саставних, немају везника. Ковачевић ове реченице сврстава међу саставне, као њихов подтип, према семантичком критеријуму (КОВАЧЕВИЋ 1998). Он им не признаје посебан статус независнослужених реченица какве су саставне, раставне и супротне јер немају везнике; оне су асиндетске реченице. Речи које се у њима често јављају између једне и друге клаузе нису везници, него су конкретизатори значења. У наведеним примјерима то су ријечи *дакле* и *значи*, које спадају међу најчешће конкретизаторе значења закључних асиндетских реченица (јавља се и конструкција *јерма њоме*).

М. Стевановић је у праву кад их издваја, али неоправдано им опет даје посебно мјесто јер такав статус не даје за све независносложене асиндетске реченице са конкретизаторима који верификују нека друга значења. М. Ковачевић је с правом оспорио такву традицију посебног навођења ових реченица. Он их је сврстао међу саставне јер у оквиру саставних реченица, са саставним везницима, налазе се и такве које имају закључно значење. Такав приступ овим реченицама је прихватљив ако сложене реченице дијелимо на зависносложене и независносложене, па у њихову саставу разматрамо и асиндетске.

Будући да је таква подјела практично тешко остварива и да се данас у стручној и граматичкој литератури говори о посебним сложеним реченицама – асиндетским⁸, ове реченице, реченице без везника, свакако треба издвојити из саставних реченица, јер „је сложене реченице са самим конкретизаторима најисправније сматрати невезничким, односно јукстапонираним“ (КОВАЧЕВИЋ 2003: 83)⁹. Међу саставним свакако остају закључне реченице с везницима као један од подтипова тих реченица заједно са другим који се могу издвојити према значењском моменту.

У нашој граматичкој литератури познате су и искључне реченице; такве су у слједећим примјерима.

⁸ Истина је да се у граматикама од случаја до случаја помињу и асиндетске реченице, кад се говори о независнослуженим и зависнослуженим реченицама, међутим, данас је већ правило да се те реченице разврставају у двије групе на основу карактера везника којим се спајају.

⁹ Овдје Ковачевић напомиње да се тако говори и у русистичи, а да тако тврди и Прањковић у својој студији о асиндетским реченицама.

[3]

1. Два млада научника, школована на страни, позвана да ово виде, нису видели ама баш ништа, *само* су били изненађени видом празноверице код ових људи, препаднутих сопственом прошлошћу (С. В. Јанковић, *Дорћол*, Аск, 5).
2. ...поклопац се померио, нико то није ни приметио, људи су се, *сви*, разбежали, и роде, и дивље патке, *само* је Сима Нешић, мирољубиви терцуман кога нису оставили на миру, кроз одшкринуту отвор на сандуку десним оком гледао у сунце које је стизало свој зенит (С. В. Јанковић, *Дорћол*, Аск, 19).
3. Доситеј је то наслућивао *само* није разазнавао са које ће стране наићи промена (С. В. Јанковић, *Дорћол*, Аск, 70).
4. „Нисам га ја уплашила, *само* сам се зачудила откуд он у Бухари кад вечерас имамо састанак у Самари?“ (М. Капор, *Белешке једне Ане*, Аск, 46).
5. Око избора и тражења најменика у нашој кући бактали су се дјед и стриц Ницо, *само* је из године у годину стричева улога била све видљивија, јер је дјед уочљиво старио и повлачио се ближе кући (Ћопић, *Башића сљезове боје*, Аск, 36).
6. Ти су исто што и партизани, *само* су мало пробрани, просијани на ситно сито... (Ћопић, *Башића сљезове боје*, Аск, 90).
7. Сиво небо из кога је сузила обамрла влага, сива каљави земља из које се измаљало црно дрвеће с белим жилама, шћућурена најезена бића, паперје магле што се у хропцу вуцарала дуж обала и над водом, све је то било предсказање смрти; *једино* је спруд песка живео и радовао се и мени се тада учинило да свако зрнце понаособ блиста неугаслим сјајем (Д. Ненадић; *Дорошеј*, 138).
8. Све је дошло некако пепељасто, и небо и предели, *само* су се обронци Вратимља над долином опасали свежим зеленилом и расцветалим јабукама (Д. Ненадић; *Дорошеј*, 49).
9. Све сте у стању да оправдате, за вас нема кривих, сви су добри, *само* се у неке увукао нечастиви кога истерујете молитвама (Д. Ненадић; *Дорошеј*, Аск, 68).
10. Сваки здрав човек би окренуо главу са мучнином у трбуху од гноја и захаха, *само* он завирује у њих као у нешто лепо и мило, у цвеће, у плодове земаљске, у птичице, у јагњад и ждребад, у мека, невина лишца малих девојчица (Д. Ненадић; *Дорошеј*, Аск, 122).
11. Свуда око спруда било је ило, мутна, прљави водурина, *само* су љускице песка блистале, сићушне и танушне (Д. Ненадић; *Дорошеј*, Аск, 138).
12. Није више ишла онако помамно, *само* је радо, висока, права, пред њим стајала (Црњански, *Сеобе*, Аск, 33).
13. Децу је била дала слушкињама; *само* пред мужем држала их је на крилу. Са осмехом (Црњански, *Сеобе*, Аск, 33).
14. Малу ме чупају, житку ме срубје до земље, *једино* се око греда и по суријем кршима могу отети (Вуксановић, *Семољ гора*, 266).

15. Зидове и ствари била је већ обухватила помрчина, *само* према пећи, на један зид, падала је сива светлост последњег, вечерњег осветљења, са реке, и губила се, иза завесе, код постеље (Црњански, *Сеобе*, Аск, 46).
16. Цело то време седи на машини за прање веша и пуши, *само* повремено испушта крике, то јест прави звучну кулису! (М. Капор, *Белешке једне Ане*, Аск, 115).
17. Сиво небо из кога је сузила обамрла влага, сива каљава земља из које се измаљало црно дрвеће с белим жилама, шћућурена најежена бића, паперје магле што се у хропцу вуцарала дуж обала и над водом, све је то било предказање смрти; *једино* је спруд песка живео и радовао се и мени се тада учинило да свако зрнце понаособ блиста неугаслим сјајем. (Д. Ненадић, *Дорошеј*, Аск, 138)
18. Све је сушта радост: радосни су матори храстови јер се заодевају лишћем, радосне су птице јер су се по гнездима распрсла јаја и из љуски се промолиле ружичасте главице птића с отвореним халапљивим кљунићима, *једино* можда црви нису радосни или су то били кратко док су се сунчали на млаком јутарњем сунцу пре него што су нестали у клизавим тамним ждрелима (Д. Ненадић, *Дорошеј*, Аск, 158).
19. Све је изгледа тамо красно, и птице, и ливаде, и дрвеће изобилних плодова, и бистри потоци, и дани пуни усхићене светлости, и мека предвечерја, и звездане ноћи, *само* су људи тамо исцеђени, суви, без сокова, сенке сулудих мученика и неподношљивих праведника (Д. Ненадић, *Дорошеј*, Аск, 27).
20. Спавао је данима, а затим је био готово непокретан: нити је шта јео, нити је шта говорио, *само* је гледао у неку тачку и ћутао (Д. Ненадић, *Дорошеј*, Аск, 42).
21. Тама се згусну, стешњена између тела и камена, прободена млазом из прозора; то више није светлост, *само* је претња, уморна, стара, вечна (Ћосић, *Деобе*, 63).

Ове реченице се, такође, наводе као посебна врста од пет врста независнослужених реченица. Тако је и у великој Стевановићевој граматичи. Он их наводи иза супротних и почиње поглавље о њима: „Као што су закључне у ствари подврста саставних реченица, тако су и искључне посебна врста супротних реченица“ (СТЕВАНОВИЋ 1991: 813). Он констатује да неки граматичари не издвајају ове реченице у посебну групу и констатује: „...уколико се оне дају као посебна врста, што стварно и јесу, онда је у дефиницији потребно истаћи, да се искључним реченицама, за разлику од супротних, искључује све остало осим онога што се њима износи“ (СТЕВАНОВИЋ 1991: 824).¹⁰ Разлика је једино у томе што је за закључне навео да

¹⁰ У средњошколској граматичи Ж. Станојчића и Љ. Поповића набрајају се напоредни односи – саставни, раставни и супротни, па се додаје да се „обично као

немају везнике, а за искључне каже да се међусобно „везују везничким прилозима и везничким изразима: *само, једино, већ иӣо, ӣек, ӣек иӣо* и њима сличним...“ (СТЕВАНОВИЋ 1991: 815). Међутим, *ӣек, само* и *једино* су ријечи конкретизатори значења међу клаузама, оне немају својства везника независних реченица: не могу повезивати синтаксеме у синтагме, могу се наћи на почетку сложене реченице.

И овим реченицама је оспорио статус посебних врста независносложених реченица М. Ковачевић по истом критеријуму по коме је то учинио за закључне реченице, и у истом раду (КОВАЧЕВИЋ 1998). Он их сврстава као подврсту супротних реченица на основу семантичког критеријума. Докази су исти: оне немају посебне везнике да би биле посебна врста независносложених реченица, у њима се износи једно од значења које се може исказивати супротним реченицама (КОВАЧЕВИЋ 1998: 39). И њима је, међутим, мјесто међу асиндетским независним реченицама јер ни оне „немају својих везника“ (КОВАЧЕВИЋ 1998: 41).

Најчешћи конкретизатори значењског односа међу клаузама су ријечи *само* и *једино*. То потврђују и примјери који су наведени овдје као илустрација ових асиндетских реченица. Они управо верификују значење искључивања: нешто се издваја из цјелине, ови квантификатори су у функцији рестриктора. На ту цјелину се у оваквим реченицама може указивати и универзалним квантификаторима, који се јављају у првој клаузи (*сви, све, свако, нико, никад, увијек, никуд, нигдје, нишѣа, никад* и др.). Према њима се јављају конкретизатори рестриктори у другој клаузи, што је такође већ запажено у нашој литератури¹¹.

посебни напоредни односи узимају“ и закључни и искључни (и градациони) Станојчић и Поповић 2005: 353), а наводе се и као посебне реченице којим се исказују ти односи (стр. 356). Ж. Станојчић у својој граматици наводи издвојено овакве реченице међу независносложеним реченицама истичући да могу бити асиндетске или „с везницима или везничким конструкцијама“ (Станојчић 2009: 394 и 395). У граматици П. Мразовић ове реченице се помињу издвојено, с тим што се уз закључне каже да се „низ реченица може повезати и партикулама или ређе неким прилогом, при чему не постоји права синдеза, већ асиндеза, а партикула даје значење повезаном низу“ (МРАЗОВИЋ 2009: 784). Пипер и Клајн овакве реченице не наводе међу независносложеним реченицама.

¹¹ Додуше, М. Стевановић помиње само такве квантификаторе уз негиране предикате: *нишѣа, нигде, нико, никад* (СТЕВАНОВИЋ 1991: 814), док М. Ковачевић говори о универзалном квантификатору који долази уз негирани или афирмативни предикат (КОВАЧЕВИЋ 1998: 40).

Већ је помињано да се уз поједине везнике независних реченица јављају конкретизатори који верификују одређена значења. Тако се уз везнике саставних реченица јављају конкретизатори временског значења. Такви конкретизатори се често јављају и у асиндетским независносложеним реченицама. Такав случај илуструју следећи примјери.

[4]

1. Информишу се у којој сеоској цркви неки свештеник прелази у другу цркву, *пошто* даље спроводе свој план (НИН, 25. 3. 2010, 53).
2. Још неколико пута заурлаше дубодолине за онима који себе однели најдаље од цркве, *онда* се све утиша ... (Ђосић, Деобе, 79).
3. Командир поче записивати, *затим* спусти перо и у неприлици убрзано затрепта (Ђопић, *Башића сљезове боје*, Аск, 75).
4. Ђуро, као и сваки пјесник, испија до дна, стреса се, *онда* се широко осмјехује и гледа по читавој дружини блажено, као да је међу анђелима (Ђопић, *Башића сљезове боје*, Аск, 75).
5. Око подне, прво су се узнемириле пчеле, *затим* птице па се над Рудником, са дна ведрога неба, појавио црн облачак који је с лудом брзином растао у облак а тај облак у облачину (С. В. Јанковић, *Дорћол*, АСК, 61).
6. Најпре га оставила жена због менталне свирепости (бунцао је у сну бројеве телефона), *затим* деца, на крају – пријатељи, који су га избегавали као кугу (М. Капор, *Белешке једне Ане*, Аск, 134).
7. Губила је живце, престала је да једе, повратила је жуч; *у исто време* власници куће изјавили су да не желе слушати свађе по сву ноћ (А. Тишма, *Ујошреба човека*).
8. Најпре пију лимунаде, *затим* једу шах-торту, *иа њек онда* зелену салату. После долази на ред јагњеће печење, на крају супа, *а онда* Љиљанин тата узима аперитив. (Капор, *Најбоље године*, Аск, 131).
9. Најпре постанеш еуфорична, *затим* падаш у најдубљу депресију, *на крају* си агресивна! (Капор, *Најбоље године*, Аск, 167)
10. Рупу сам најпре прекрио дебелим гранама, *затим* тањим, *иа онда* бусеновима маховине *и најзад* сувим лишћем (Д. Ненадић; *Дорошјеј*, Аск, 133).
11. Видео сам да је плећка прекривена маглом, видео сам старицу са срећком која није извукла чак ни саму себе, видео сам *затим* неке облаке, видео сам фајронт, видео сам многе своје предходнике који нису успели да се извуку из овог клуба, ... (Капор, *Најбоље године*, Аск, 76).
12. Пролепшала се, постала некако блага, изгубио се онај њен чувени цинични смешак у углу усана, а најлепша ствар на њој су и даље њене пеглице – *сада* их има још више, јер је по мојој аматерској процени загазила дубоко у благословено стање (М. Капор, *Белешке једне Ане*, Аск, 7).
13. Исецкан лук лагано се пржи у тигању, *за то време* месо се сече на коцкице.
14. Радила је у једном бутику за младе, *у исто време* редовно је студирала филозофију.

15. Бјежао је од њих, *сад* их опет призива (Р. Братић).

Како се види, у овим реченицама се јављају конкретизатори временског значења, утврђује се значење истовремености (7, 12–14) или значење сукцесивности међу радњама двију клауза. Чешће се јављају конкретизатори значења сукцесивности и већи број различитих конкретизатора се јавља у тој функцији. Конкретизатори свакако истичу временски однос међу садржајем двију клауза као примарни. Међутим, у многим случајевима би се тип тог односа (истовременост – неистовременост) могао распознати и на основу других момената. Ипак има и случајева кад конкретизатор има пресудну улогу у утврђивању временског односа међу садржајима двију клауза. Тако је овдје у примјерима четири, осам, једанаест и четрнаест. У прва три случаја конкретизатори верификују значење сукцесивности, у посљедњем примјеру конкретизатор верификује значење истовремености. Без ових конкретизатора, било би видљивије супротно временско значење. Тако у првом примјеру – испијање и стресање иду сукцесивно, али их осмјехивање и гледање по дружини прати. Овдје је конкретизатор *онда* једнозначно одредио однос међу тим предикацијама. Слично је и у сљедећа два примјера. У посљедњем је обратно: без конкретизатора, синтагме у *истио време*, тешко би се могла видјети истовременост између садржаја исказаних у двије клаузе ове реченице¹².

Међу наведеним примјерима има и таквих који илуструју појаву да се код реченица са конкретизатором временског значења у првој клаузи налази нека ријеч која указује на то да се радња у првој клаузи прво (из)вршила. Тако је и примјерима пет, шест и осам до десет. Такође, ови примјери показују да се у асиндетским реченицама овог типа могу јавити и више од две клаузе. У примјерима шест и девет јављају се по три клаузе. У обје те реченице у првој клаузи се налази прилог *најјуре*, а у другој и трећој су конкретизатори значења временске сукцесивности: *затим* – у другој, и *на крају* – у трећој клаузи. Примјери осам и десет илуструју ситуацију кад се у истој сложеној јављају и асиндетске и синдетске реченице: и ту је у првој клаузи прилог *најјуре*, друга је с њом у асиндетском односу и има конкретизатор *затим*, а трећа је с другом у синдетском односу. У првом примјеру је конкретизатор *онда* појачан партикулама *и тек*

¹² Ковачевић и Вукић говорећи о оваквим конкретизаторима уз независне везнике истичу да они могу у неким случајевима имати статус обавезних.

иза везника *ѡа*. Десети примјер је још интересантнији: ту се после асиндета јављају двије клаузе са везником; прва је за своју претходну везана помоћу везника *ѡа*, уз који долази конкретизатор *онда*, а четврта, посљедња, за своју претходну везана је везником *и*, уз који стоји конкретизатор *најзад*. Овдје се остварује градација; оба примјера су из књижевноумјетничког стила. Посљедњи примјер показује да присуство временског конкретизатора не мора значити да је временски значењски однос једини; овдје је изражено значење супротности и прилог *сад* служи да се она нагласи. Зато се у ову реченицу не би могао увести саставни везник; могао би супротни.

У сљедећим асиндетским реченицама конкретизаторима се исказује значење супротности.

[5]

1. А памћење му не слаби, *најроѡив*: на ту мисао, која га сустиже код бифеа „Папук“, Господар Јован слеже раменима, еполете са ресама се затресу (С. Велмар Јанковић, *Дорћол*, Аск, 12).
2. Није ни покушао да јој се одупре, *најроѡив*, измишљао је оправдања (С. Велмар Јанковић, *Дорћол*, Аск, 54).
3. Говорена реч, велите, умире често чим се роди, а живи у најбољем случају док још има кога да је се сећа. Писана реч, *најроѡив*, дужега је века, а има их које вечито живе (М. Миланковић, *Кроз васиону и векове*, Аск, 3).
4. Госпожа Дафина, опет, има удвојен лик: према Вуку непосредна, страсна и немоћна, она је *насујроѡи ѡоме* према Аранђелу лукава, суздржана и власна (Н. Петковић, *Словенске ѡцеле у Грачаници*, Аск, 109).
5. Тумачење *Нечисѡе крви* не може их мимоѡћи; њих, *најроѡив*, ваља пажљиво испитати (Н. Петковић, *Словенске ѡцеле у Грачаници*, Аск, 53).
6. Кратко речено, приповедање у *Дневнику* и *Сеобама* нема за роман карактеристичну диференцираност, заправо рељефност; *најроѡив*, карактерише га непрекидно лирско варирање и преливање из описа у опис (Н. Петковић, *Словенске ѡцеле у Грачаници*, Аск, 103).
7. Све слатке воде што утичу у Индиски Океан са једне стране острва пуне су јегуља; *најроѡив*, у водама што утичу у океан са друге стране острва нема ни једне јегуље (М. П. Алас, *Роман јегуља*, Аск, 11).
8. „Не, не, нисам тако мислио, *најроѡив* хтео сам да кажем да бисте, и са снажнијим мишићима и тамнијом бојом, остали још увек отмени господин какав сте од главе до пете“ (М. Миланковић, *Кроз царсѡво наука*, Аск, 264).
9. Није ни покушао да јој се одупре, *најроѡив*, измишљао је оправдања (С. Велмар Јанковић, *Дорћол*, Аск, 54).
10. Ја сам више волео кленове, рибу која у том крају није била на некој нарочитој цени, *најроѡив*, сматрана је, из многих разлога, нужним злом (М. Пантић, *Дан за кленове*).

11. То отровно дугме није ме разарало, *најројшив*, скупило ме у жижу, постадох светло оловце (А. Исаковић, *Трен 2*).
12. Као систем који правно функционише на темељу принципа већине, он се није могао уклопити у било који вид овог принципа, *шћавише*, стајао је у сукобу са рационалним поимањем већине као израза опште воље ... (О. Поповић-Обрадовић, Парламентаризам у Србији од 1903. до 1914. године, Београд 1998).
13. Данас скоро пола године од „доларизације“ економска ситуација у Екватору није се нимало поправила, *шћавише*, криза се драстично продубљује (П. 27. 8. 2000. Е).
14. То ништа не би било чудно у некој другој земљи, рецимо у Немачкој у којој егзистирају *сви* видови камерног музицирања у свакодневном животу, *међушћим*, код нас овакве појаве представљају реткост (Николић 2015, 131).
15. Требало је да оде оним спорим гордим кораком, како иду господари; желела је, *међушћим*, да отрчи као што то раде жене које су са бојишта тек примиле вест о погибији (Д. Ненадић, *Дорошћеј*, Аск, 56).
16. Но, ове амнестије нису довеле до заборава, нити до братства; *сујројшно шћоме*, оне су стварале културу у којој је жртвама и њиховим потомцима оспораван приступ правди (КМФ).
17. Замахнуо је да ме удари, али се у задњем тренутку предомислио; *умесћо шћога* ошинуо ме је погледом неизрециве мржње, окренуо леђа и отишао пут манастира (Д. Ненадић, *Дорошћеј*, Аск, 22).
18. Устав, наравно, кнез није могао да прихвати, јер није сумњао да ће га спутати; Јеврем је, *ојейшћ*, сматрао Устав неопходним и, у одлучујућем часу, стао је уз Уставобранитеље (С. Велмар Јанковић, *Дорћол*, Аск, 8).
19. Ја знам шта раде, *само* нећу да кажем (Ћосић, *Деобе*, 46).
20. Нисам ишао синоћ на ту журку; *зашћо* сам гледао одличну драму на ТВ.
21. ...ако вам поклонимо нешто, то јест овде ми је у ташни, *само* се негде затурило (М. Капор, *Белешке једне Ане*, Аск, 11).
22. А, у ствари, све је лажњак, *само* нико не сме то себи да призна, па тако издржавају нечију туђу представу о отменом животу (М. Капор, *Белешке једне Ане*, Аск, 149).
23. Долазник на сан ме слуша, обазире се, прилази ми, сједа на крај кревета, дира ми ноге, пипколи ми руке, наноси ми уво на груди, послушкује, вели да сам се и ја скрљио *само* не знам да је тако (Вуксановић, *Семољ гора*, 266).
24. Оправдање је било уверљиво, *само* га Рига од Фере није прихватао: оно, у ствари и није било намењено њему него Риги Велестинцу (С. Велмар Јанковић, *Дорћол*, Аск, 24).
25. – Па – сад остајеш у селу, шта ли? – Паа – тако – и у селу и около села, како се већ могне; *само* ти више нећу драгим усташама у шаке – и у Гојковим очима поново блеснуше оне његове обијесне и веселе искре (Ћопић, *Пролом*, 124).
26. Доситеј је то наслућивао *само* није разазнавао са које ће стране наићи промена (С. В. Јанковић, *Дорћол*, Аск, 70).

Маја Вукић је издвојила сљедеће групе конкретизатора адверзивности: контрарност: *најиро̄ш̄ив, ш̄ӣавише, сӯиро̄шно̄ ѿо̄ме, насӯиро̄ӣ ѿо̄ме*; неподударност: *ме̄ђӯш̄им, за разлику од ѿо̄га, ѿак*; компензација: *за̄ӣо, с друге с̄иране*; концесивност: *ӣѿак, о̄ѿеӣ, ѿоред ѿо̄га, насӯиро̄ӣ ѿо̄ме, ӯѿркос ѿо̄ме, без обзира на ѿо̄*; ексклузивност: *само, једино* (Вукић 2015: 181). Грађа показује да се већи број тих конкретизатора јавља и у асиндетским реченицама; ово се не може ни сматрати за коначан списак конкретизатора овог типа у асиндетским реченицама.

Прилог *за̄ӣо*, који уз везник *али* наглашава супротно компензационо значење, ријетко се јавља сам – са тим значењем, у асиндетским реченицама¹³. Разлог је то што он има примарно узрочно-последично значење. Само кад логичко-садржајни однос међу клаузама јасно говори да се у другој клаузи исказује компензационо значење у односу на садржај прве клаузе, може се појавити овај прилог међу њима, а да он не задаје узрочно-последично значење. Тако је у наведеном примјеру.

Запажа се да се у примјерима двадесет један до двадесет шест јавља конкретизатор рестриктор *само*. То је типичан конкретизатор искључних реченица – поред рестриктора *једино* (Вукић 2015: 181). Међутим, он не мора у асиндетској реченици увијек верификовати то значење, може се појавити и кад се међу клаузама успоставља друго значење супротних реченица, што је већ запажено у литератури: И она је ту са нама, *само* се крије; Видео ништа нисам, *само* сам са три стране чуо (Ковачевић 1998: 40). Тако је управо у овим реченицама. Уз то, и у супротној реченици се може у првој клаузи јавити универзални квантификатор: *Све* је тако како кажеш, али ја нисам комуниста (Ковачевић 1998: 41; А. Исаковић). Наравно, није увијек лако разграничити које је од два значења посриједи. Да ли је у питању искључно значење, може се утврдити замјеном овог конкретизатора конкретизатором *једино*: ако он не може да стоји у реченици, то је знак да је ријеч о значењу супротности. У овим реченицама је такав случај, уз то, у свим примјерима би могао доћи супротни везник *али* умјесто овог конкретизатора. Наравно, није увијек лексичко-семантички састав ових реченица и однос међу клаузама такав

¹³ М. Ковачевић каже: „Од свих конкретизатора уз супротне везнике, осамостаљењу није подложен конкретизатор *за̄ӣо* (из споја *али за̄ӣо* којим се наглашава супротно као компензационо значење), јер је његово примарно значење узрочно-последично па *за̄ӣо* и није иманентно супротним везницима“ (Ковачевић 2003: 89).

да се може чврсто разграничити о ком значењу је ријеч. Посљедња два овдје наведена примјера то најбоље потврђују; у њима, рекло би се, није ни једно од два значења потиснуто.

У слједећим примјерима конкретизаторима се исказује узрочно-посљедично значење.

[6]

1. То жене још могу, само то подсећа на освету, и отпор, *зайџо* оружје повисује и удебљава глас (Ћосић, *Деобе*, 26).
2. Он је, у неку руку, врло озбиљна конкуренција правом службеном интенданту, *зайџо* га је Вачкоња тако брзо и открио својим професионалним радаром (Ћопић, *Башића сљезове боје*, Аск, 96).
3. Турци су му били ишчупали језик, *зайџо* је сад ћутао (Црњански, *Сеобе*, Аск, 112).
4. Хоћу да и вештина мога пера буде у том товару сандучића заступљена, *зайџо* смештам у њега и ово писмо са једном причом, написаном за Вас (М. Миланковић, *Кроз васиону и векове*, Аск, 65).
5. И ова се испољила као елипса, само тако маленог ексцентрицитета да се једва разликује од кружне линије, *зайџо* ју је пре свега открића сматрао за круг (М. Миланковић, *Кроз васиону и векове*, Аск, 101).
6. Матура је била довршена већ почетком јуна, а у Беч је ваљало поћи тек почетком октобра, *зайџо* је предамно стајао најдужи распуст који сам имао у животу (М. Миланковић, *Кроз васиону и векове*, Аск, 115).
7. Тај је родослов, због своје старине и потпуности интересантан и за историју живота Срба у хабсбуршкој монархији, *зайџо* сам начинио и његов тачан препис да се, са потребним коментаром, сачува у Архиву Српске Краљевске Академије (М. Миланковић, *Кроз васиону и векове*, Аск, 73).
8. Срп Венерин разликује се од Месечевог и тим што су му врхови оштрији и продуженији; *зайџо* се зову роговима (М. Миланковић, *Кроз васиону и векове*, Аск, 199).
9. Поново ти кажем: не бојим се ничега, *зайџо* нећу (Д. Ћосић, *Деобе* 1, 58).
10. Кукавни ђачић није знао шта да одговори, јер како год гукнеш, не гине ти једна жестока порција, *зайџо* би се ућутао као корњача, главе увучене међу рамена, правећи се да никад није умио ни ријеч да прослови. (Б. Ћопић, *Орлови рано леће*, Аск, 67).
11. Церове директе од поноћи побијају на пијаци, *зайџо* су неки још од синоћ, кад им је саопштено да ће бити обешени, читаву ноћ урликали „Живео краљ Милан!“ (Д. Ћосић, *Корени*, Аск, 158).
12. Аћим зна, мисли Андра, *зайџо* се и усправио и, задављен тугом, стоји без речи, расплићава се, шири, расте, испуњава собу од нетесаног камена, а не миче се, он кога сви напуштају (Д. Ћосић, *Корени*, Аск, 152).
13. Хвата авион за Енглеску у зору и неће се враћати шест месеци, *оџуд* неодложна потреба да се прекрше прописи ... (КМФ).

У литератури је изнесено запажање да се асиндетске реченице с узрочним значењем најчешће јављају у разговорном стилу (Половина 1986: 86) „јер је у том стилу исказ увијек укључен у ситуациони контекст тако да се и не експлицирају сви подразумијевајући елементи“ (КОВАЧЕВИЋ 1988: 89). Треба рећи да су такве реченице карактеристичне и за журналистички и књижевноумјетнички функционални стил, посебно асиндетске реченице с конкретизатором. Грађа показује да се најчешће јавља замјенички прилог *зайо* у функцији конкретизатора узрочно-последичног значења. Чини се да није необичан, иако га у грађи нисам пронашао, и прилог *сйога* и прилошки израз *због йога*. У овим асиндетским реченицама узрочни прилози и прилошки изрази се употребљавају анафорски: упућују на садржај прве клаузе који представља узрок садржаја друге клаузе, који наступа као последица тог узрока; он је „семантички верификатор последичности садржаја структуре чији је интегрални дио у односу на претходну (претходне) структуру коју супституише тај прилог“ (КОВАЧЕВИЋ 1988: 234)¹⁴.

У следећим примјерима у асиндетским реченицама јавља се конкретизатор допусног значења.

[7]

1. Добро је што сам ту, а не негде горе у копну, где је сада прашњаво и знојаво, улице пуне, а свет куња иза спуштених ролетни, добро је, *ићак* је добро што сам овде! (М. Капор, *Најбоље године и друге приче*, Аск, 42).
2. У тиму су га запазили сви, *ићак* му тренер није дозволио да започне утакмицу.
3. Био је најмлађи међу нама, *ићак* је први изишао на врх стазе.

¹⁴ М. Ковачевић овим поводом, у фусноти, још каже: „Узрочни замјенички прилози и прилошки изрази проматрани у суодносима с узрочним субординацијским везницима најбоље и показују своју синтаксичко-семантичку специфичности. Јер: а) док везници имају граматичко и лексичко значење, замјенички прилози имају само лексичко, из чега произилази да везници предодређују и синтаксички и семантички суоднос клауза, док прилози предодређују само семантички однос, б) док су везници интегрални дио узрочне синтаксичке јединице, замјенички прилози су интегрални дио семантичке последичне клаузе. И једни и други верификују каузалну семантичку везу, али на различите начине: везници су семантички верификатори узрочности структуре чији су дио, а замјенички прилози и прилошки изрази су семантички верификатори последичности структуре чији су конституент ...“ (КОВАЧЕВИЋ 1988: 234).

Свака ова реченица би се могла трансформисати у зависносложену реченицу с допусним везником. У прикупљеној грађи нисам нашао већи број оваквих асиндетских реченица.

У следећим реченицама јавља се конкретизатор којим се исказује начинско значење асиндетских реченица.

[8]

1. Господар Јован стиже у подне: *џако* се размимоилазе (С. Велмар Јанковић, *Дорђол*, Аск, 13).
2. После смо завезали боцу пивчуге за конопац и треснули је о корито – *џако* је брод доживео и свечано крштење, али је доживео и хаварију, од ударца флаше, отпала му крма (М. Капор, *Белешке једне Ане*, Аск, 13).
3. Окретао је упорно главу од климатске катастрофе која прети планети – у *џом сџилу* је пропратио и обрушавање урагана „Катрина“ на Њу Орлеанс (*Полиџика*, 18. 1. 2009).

Литература наводи још неке конкретизаторе са оваквим значењем уз координиране везнике: *џиме* (Ковачевић 2003: 86); *на џај/џакав начин*, *џим џуџем/начином* (Вукић 2015: 224–232). Сви се они могу наћи и у асиндетским реченицама. Прикупљена грађа, међутим, није донијела такве примјере асиндетских реченица. То, у овом случају као и у другим случајевима, не може бити потврда њихове неуобичајености у савременом српском језику.

Примјери са асиндетским реченицама у којим се јављају конкретизатори са значењем просторне локализације радње.

[9]

1. Топот његовог коња губи се у правцу Ареопага, *џамо* ћемо и ми поћи (М. Миланковић, *Кроз васиону и векове*, 24).
2. Да сам био близу, довикнуо бих му да окрене страницу са „Путописом по градовима без прошлости“, *џамо* би нашао све (М. Капор, *Најбоље године и друге џриче*, Аск, 65).
3. Једино сам ја од свих вас познавала Стива Кечела, а ја сам из Манселоне, *оданде* се знамо (КМФ).

У литератури је изнесена оцјена да се врло ријетко јављају асиндетске реченице са мјесним конкретизаторима (Ковачевић 2003: 85). Овакви конкретизатори јављају се, чешће, уз поједине везнике у независнословеним реченицама. Без њих тешко се може препознати мјесно значење у реченицама с неким координираним везником; оно обично „бива потиснуто у позадину неким другим

смисаоним односом (временским или узрочно-последичним најчешће)⁶ КОВАЧЕВИЋ 2003: 85. Ова констатација важи и за асиндетске реченице: врло тешко се може истаћи мјесни смисаони однос међу клаузама и то се постиже тек с тим конкретизаторима.

У сљедећим примјерима наводе се реченице са конкретизатором градационог значења.

[10]

1. Људи у шлемовима и кратким чизмама не разумеју српски, а молбе се више плаше но псовке ових што стоје, *joш више* оних што беже ... (Ћосић, *Деобе*, 28).
2. Није мислио да прети упорној девојци, *joш мање* да пуца у њу (КОВАЧЕВИЋ 2003: 95; И. Андрић).
3. Није тешко пожељети град из снова, тешко га је замислити у стварности, *joш ижеже* одржати вјеру у њега (Ковачевић 2003, 96; М. Селимовић).
4. Његов стил је опасно описивати, *joш више* га је штетно опрошћавати (Вукић 2015, 259).
5. Историја не воли сарказам тумача, *joш мање* воли импровизације (Вукић 2015, 259).
6. Тежак је посао критичара, *йогойово* оног који о књигама пише у дневним новинама (Вукић 2015, 259).
7. У првом кругу приватизације знало се ко, шта и под којим условима купује, *чак* је и мимо закона дозвољена куповина инвестиционим фондовима (НИН, 19. 12. 2013, 35)
8. Брдо не подноси велеградску загушљивост, *йогойово* не подноси небодере (Вукић 2015, 259).
9. То је важно за обе државе, *йосебно* је важно за Црну Гору, због њене специфичне привредне структуре... (Николић 2014, 186).
10. Држава се не стара ни око државе, *некмоли* око писма Вука, Змаја, Његоша, Десанке (П. 27. 1. 2007. Е).
11. Па они ни за ваше годиште више не долазе, *некмоли* за моје! (Вукић 2015, 260).
12. Меко ће се истрајном обрадом довести до форме на којој се више ништа не може дотаћи, *некмоли* поправити, а да се дело не распадне (Б. Пекић, *Нови Јерусалим*).
13. Она, у стиду, поносу ли неком, ни главу да окрене, *камоли* Бога им прихвати, као да је она господарског рода... (М. Настасијевић, *Зайис о даровима моје рођаке Марије*, Аск).
14. Он тврди да малолетници не могу ни да уђу у „Меридијан“ кладионицу, *камоли* да уплате тикет (П. 27. 1. 2006. Е).
15. Трудно те је и зазрети, *камоли* проћи мимо! (Ј. Скерлић, *Историја новије српске књижевности*, Аск).

16. Аутор истиче да је за њу опасно да се уопште појави на улици, *камоли* да иде у куповину намирница ... (П. 28. 8. 2000. Е).

У анализираној грађи пронађен је нешто већи број ових асиндетских реченица с конкретизатором који задаје градацијски значењски смисао међу независним клаузама¹⁵.

Међу примјерима наведено их је и неколико са конкретизатором *камоли/некмоли*. Овај конкретизатор се често јавља уз везник *a* у везничким градационим реченицама. И те везничке реченице тек су у скорије вријеме добиле статус независносложених реченица; ранија, углавном граматичка, литература их је сврставала међу зависносложене поредбене и начинске реченице као један њихов подтип. Тек у новије вријеме одређено је њихово мјесто у систему сложених везничких реченица – то су независносложене реченице (КОВАЧЕВИЋ 1998а)¹⁶. Видимо да се и међу асиндетским реченицама јављају такве које имају конкретизатор с овим значењем. У литератури је указано на то да реченице с овим лексемама (*камоли* и *некмоли*) не треба сматрати синдетским, већ асиндетским реченицама с конкретизатором градационог значења (Вукић 2015: 260)¹⁷.

Овдје треба пажњу читаоца вратити на један број примјера, а таквих је међу наведеним више. Погледајмо, рецимо, примјере:

1. Људи у шлемовима и кратким чизмама не разумеју српски, а молбе се више плаше но псовке ових што стоје, *joш више* оних што беже ... (Ђосић, *Деобе*, 28).
2. Није мислио да прети упорној девојци, *joш мање* да пуца у њу (КОВАЧЕВИЋ 2003: 95; И. Андрић).
10. Држава се не стара ни око државе, *некмоли* око писма Вука, Змаја, Његоша, Десанке (П. 27. 1. 2007 Е).
11. Па они ни за ваше годиште више не долазе, *некмоли* за моје! (Вукић 2015, 260).

¹⁵ М. Вукић износи запажање да су чешће асиндетске конструкције са оваквим конкретизатором него оне гдје се они јављају уз координиране везнике (Вукић 2015: 259). М. Николић, која у својим анализама посвећује пажњу и асиндетским реченицама, не наводи према везничким градацијским реченицама које имају конкретизаторе *камоли/некмоли* уз везник и примјере асиндетских реченица с тим конкретизаторима (Николић 2014: 171–178).

¹⁶ Граматика Ж. Станојчића и Љ. Поповића већ каже да ове реченице, мада се наводе и кад се говори о поредбеним и начинским реченицама, припадају и градационим и наводе за то ваљан аргумент: овим везником повезују се и синтаксеме у оквиру независне синтагме (Станојчић и Поповић 2005: 357).

¹⁷ Колико ми је познато, овдје се први пут наводе овакве асиндетске реченице.

Запажа се да клаузе иза конкретизатора нису потпуне: у другој, успоредној, клаузи изостављени су неки њихови чланови. То је већ запажено за градационе реченице са везником *a* и конкретизаторима *камоли/некмоли*: „Наиме, док се сви елементи структуре уводне реченице (клаузе – С. Т.) експлицирају, у успоредној се реченици по правилу попуњава само позиција разликовног (успоредјујућег) конституента, а сви остали, будући лексички истоветни с елементима уводне реченице, елидирају се и прелазе у имплицитне“ (КОВАЧЕВИЋ 1998: 44). Видимо да то правило важи и за асиндетске реченице с конкретизатором градацијског значења, и то не само са конкретизаторима *камоли/некмоли*, уп.: 2'. Није мислио да прети упорној девојци, *још мање* (је мислио) да пуца у њу; 10'. Држава се не стара ни око државе, *некмоли* да се (она) стара око писма Вука, Змаја, Његоша, Десанке.

Може се запазити још једна појединост везана за реченице с конкретизаторима *камоли/некмоли*. Такве реченице се јављају чешће у форми гдје прва клауза има негирани предикат, а друга потврдан. То важи и за синдетске реченице с овим конкретизаторима. Кад се елидирани дијелови експлицирају, сви други дијелови реченице су подударни сем предиката: ако је у првој клаузи предикат негиран, у другој је потврдан; уколико је у првој клаузи предикат потврдан, у уводној је негиран¹⁸ (види више на примјерима два и девет).

У сљедећим примјерима наводе се реченице са конкретизатором пропратне околности.

[11]

1. Ја сам моделе планета сместио дуж њихових путања у онај међусобни положај у којем се оне баш данас налазе; *џри њоме* сам стазу која води од павиљона ка Дунаву одабрао за ону праву која спаја еквипроцентна тачке (М. Миланковић, *Кроз васиону и векове*, Аск, 119).
2. Она има три бојева главе које лете према циљу удаљеном 11.000 километара *џри њом* ниједна не зна којим ће путем до циља. Али, тврде стручњаци, стиже тамо гдје треба (П., 14. 5. 2015. Е; Кустурица).
3. Слободно је све употребљавао, *џри њом* никакав ред није реметио (А. Исаковић, *Трен 2*).
4. Талентовани дечачић је стиснуо зубе, играо до краја са болом у шаци којом шутира, *џри њоме* постигао и поене у завршници (Политика, 20. 12. 2005 Е).
5. То ствара изванредан став према овоземаљском свету и проблемима који њиме владају, *џри њоме* одвраћа појединца од сваког дугорочног планирања и организовања (П. 20. 12. 2005. Е).

¹⁸ Ово правило је утврђено већ за синдетске реченице с везником *a* и овим конкретизаторима (КОВАЧЕВИЋ 1998а: 45).

6. (Н. Н.) показује да је заинтересован за судбину Косова, *ири ѿоме* наглашава да утемељење за националне проблеме налази у породичној традицији (П. 20. 12. 2005. Е).

У литератури се говори да се значење пропратне околности исказује зависнословеним и независнословеним реченицама. Кад су у питању независнословене реченице, наводе се реченице с независним везницима уз које стоји конкретизатор *ири ѿоме* (помиње их с везником *а* Јованка Милошевић (2010: 227). Више говори о њима, с различитим независним везницима Маја Вукић (2015: 132–141). Наведени примјери свједоче да се у српском језику јављају и асиндетске реченице са конкретизатором *ири ѿом*, који верификује такво значење клаузе којој припада.

Међу асиндетским реченицама јављају се и оне са конкретизатором са објаснидбеним (експланативним) значењем. У одређеним приликама оне се и наводе у литератури, у склопу казивања о објаснидбеним реченицама¹⁹. Такве су сљедеће реченице.

[12]

1. Најбоље је то урадити брзо, *другим ријечима*, треба лијечити ране прије него што здравствено стање пацијента буде опасно.
2. Студенти траже боље услове студирања, *заправо*, они желе да се поштују утврђени прописи.
3. Кад играју овде, онда она дође по неколико пута и опомиње га на спавање, *другим речима*, смета му (Николић 2014, 166; Б. Ћосић).
4. Свака држава потписница Повеље слободна је да одлучи о томе колико ће таквих језика пријавити и који ће то језици бити; *другим речима*, унапред понуђен списак регионалних или мањинских језика не постоји (Николић 2014, 167; Политика).
5. На територији самог Рима нису смеле да се налазе наоружане трупе, *другим речима* прелазак те реке значио је грађански рат (Николић 2014, 167; РТС).
6. У ствари, несрећа беше извукла из мрака неке особине, друге потиснула у страну, *једном речју* покварила је равнотежу злог и доброг, светог и тамног у њему (Николић 2014, 167; Б. Ћосић).
7. Жили мрзи Енглезе (а воли своје, Французе), *једном речју*, Жил је личност (Николић 2014, 167; Киш).

¹⁹ Тако М. Ковачевић истиче да се објаснидбено значење може исказивати специјалним објаснидбеним везницима *ијј*. и *односно*, спојем неких координираних везника и конкретизатора објаснидбеног значења или самим објаснидбеним конкретизатором (Ковачевић 1998б). Овим реченицама бавила се и М. Николић у својој монографији о категорији степена (Николић 2014).

8. То што живи ван књижевног центра Хамовићу не представља могуће оправдање, него је, управо подстицај; *другачије речено*, није себи поставио умањене него највише циљеве (Николић 2014, 168; Политика, Културни додатак).
9. На другом месту [...] у Јеремићевом писму налазимо њега самог, филозофа успеха (као категоричног императива), његов стил, његову бахатост, *једном речју*: налазимо Јеремића њим самим (Николић 2014, 168; Киш).
10. Тај шапат је он чуо и није чуо; у *сјџвари*, није га се дотицао (С. Велмар Јанковић, *Дорћол*, Аск, 24).
11. Оправдање је било уверљиво, само га Рига од Фере није прихватао: оно, у *сјџвари* и није било намењено њему него Риги Велестинцу (С. Велмар Јанковић, *Дорћол*, Аск, 24).
12. Речи губе смисао; *џачније речено*: мењају смисао (Ковачавић 1998б, 70; Андрић).
13. Збогом! Кажем, *боље рећи* мислим, јер немам коме да кажем (Ковачевић 1998б, 70; Андрић).
14. Ново је то што је Потебња на троделан састав речи пресликао састав песничког дела, *другим речима*, тврдио је да између речи и песничког дела постоји ... структурни изоморфизам (Ковачавић 1998б, 70; Н. Петковић).
15. ...оно (=значање) готово искључиво добија се тек комбиновањем тонова у простој и сложеној узастопности; *наиме*, сложена је она која подразумева и синхронично повезивање (Ковачавић 1998б, 70; Н. Петковић).

Као и у другим приликама са оваквим конкретизаторима у асиндетским реченицама, и ове реченице једнозначно задају значењски однос међу клаузама. У њима изостаје, дакле, одређење граматичког односа координације међу њима, који се задаје одређеним независним везницима. Може се запазити да овакве асиндетске реченице нису необичне у различитим функционалним стиловима. Такође, треба истаћи и то да се у њима јавља велики број различитих конкретизатора, који прате и независне везнике у синдетским реченицама.

У раду су представљене асиндетске реченице које нису као засебан тип досад биле предмет посебне пажње у нашој литератури. Ради се о таквим реченицама које имају ријеч или скуп ријечи у улози верификатора значењског односа међу клаузама асиндетских реченица. Рад је показао да такве реченице заузимају значајан проценат у оквиру асиндетских реченица, те да се јавља велики број конкретизатора у улози верификатора различитих значења која се успостављају међу клаузама. Конкретизатори, слично везницима у синдетским реченицама, служе да вишезначност асиндетских реченица, која је својствена асиндетским реченицама, сведу на једнозначност тако што ће задати једнозначан однос међу клаузама доводећи у први план једно од могућих значења, а потискујући друга.

У раду је показано да се асиндетским реченицама независног синтаксичког односа исказује низ различитих значењских односа међу клаузама. Неки од њих исказују се у и зависносложеним неки и у независносложеним реченицама, а има и тих који се могу исказивати у оба подтипа везничких реченица. У овом раду представљени су примјери реченица које у другој клаузи имају конкретизаторе са закључним, искључним, временским, супротним, узрочно-последичним, допусним, начинским, просторним, градационим, пропратнооколносним и објаснидбеним значењем. У оквиру неких од тих типова јавља се низ подтипова; у зависности од тога какав значењски однос међу клаузама задају конкретизатори. Овај рад доследније је разријешао и питање искључних и закључних реченица. Њима није мјесто међу независносложеним реченицама јер све те реченице имају своје везнике, док су ове без везника; такође, није их оправдано уврштавати у одређене класе независносложених реченица јер се поједине класе њихове издвајају управо на основу карактеристичних везника. Закључне и искључне реченице, како је рад показао, представљају два типа асиндетских реченица с конкретизаторима, каквих у српском језику има више и које, све заједно, представљају један модел асиндетских реченица. По том моделу образују се асиндетске независне реченице кад комуникативни циљ захтијева да се значењски однос међу клаузама исказе једнозначно.

Цитирана лијераиура

- АНТОНИЋ, Ивана. *Синтакса и семантика њадежа*, 2005, 119–300.
- ВУКИЋ, Маја. „Темпорални конкретизатори уз адверзативне везнике у српском језику“, *Српски језик* 14/2, Београд, 2009, 221–249.
- ВУКИЋ, Маја. „Маргинални типови семантичких конектора у српском језику“, Б. Мишић и В. Лопичић (ур.), *Језик, комуникација, маргинализација: Језичка исцраживања*, Филозофски факултет у Нишу, 2014, 305–316.
- ВУКИЋ, Маја. *Комбиновање везника и невезничких речи у савременом српском језику*, докторска дисертација, Филозофски факултет на Палама, Пале, 2015.
- ИВИЋ, Милка. „О српскохрватским реченичним прилозима“, *Јужнословенски филолог* XXXIV, Београд, 1978, 1–17.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. „Јесу ли закључне и искључне посебне врсте независних реченица“, *Синтакса сложене реченице*, Београд, 1998, 36–41.

- КОВАЧЕВИЋ, Милош. „Градационе координиране конструкције“, *Синџакса сложене реченице*, Београд, 1998а, 42–57.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. „Објаснидбене (експланативне) координиране конструкције“, *Синтакса сложене реченице*, Београд, 1998б, 58–79.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. „Конкуренција простих независних везника и везника с обавезним конкретизатором у српскоме језику“, *Грамајичке и стилстичке теме*, Бања Лука, 2003, 74–96.
- МИЛОШЕВИЋ, Јованка. „О неким зависним реченицама са субординатором а да“, *Славистика XV*, 2010, 275–279.
- НИКОЛИЋ, Марина. *Категорија сјейена у српском језику. Сложена реченица*, 2014, Београд.
- ПИПЕР, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић и Бранко Тошовић, *Синџакса савременога српског језика: прости реченица*, 2005, Београд.
- ПИПЕР И КЛАЈН, *Нормативна грамајика српског језика*, 2. измењено и допуњено издање, Матица српска, 2014.
- ПОЛОВИНА, Весна. „Зависне узрочне реченице у разговорном српскохрватском језику“, *Научни састјанак слависти у Вукове дане 15/1*, Београд, 1986, 85–93.
- СОКОЛОВИЋ, Мирјана. *Јуксџајониране реченице у делу Сјевана Сремца*, Књижевно дело Стевана Сремца – ново читање, Ниш, 1996, 127–143.
- СТАНКОВИЋ, Богољуб. „Асиндетске реченице са условним и временским значењем у српскохрватском и руском језику“, *Научни састјанак слависти у Вукове дане 15/1*, Београд, 1986, 179–188.
- СТАНКОВИЋ, Богољуб. „Асиндетске реченице у руском језику и њихови српскохрватски еквиваленти“, *Јужнословенски филолог XLIII*, Београд, 1987, 65–82.
- СТАНКОВИЋ, Богољуб. „Асиндетизам у Вуковим пословицама“, *Научни састјанак слависта у Вукове дане 17/2*, Београд, 1988, 391–397.
- СТАНКОВИЋ, Богољуб. „Комуникацијске функције асиндетских реченица у српскохрватском и руском језику“, *Књижевност и језик 1988/2*, Београд, 1988а, 174–179.
- СТАНОЛЧИЋ, Живојин. *Грамајика српског књижевног језика*, 2010, Београд.
- СТАНОЛЧИЋ, Живојин и ПОПОВИЋ, Љубомир. *Грамајика српског језика*, 2005, Београд.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српски језик 2. Синџакса*, Научна књига, Београд, 1991.
- СТЕПАНОВ, Страхинја. „Асиндетске синтаксичке структуре у роману Фоллиранти“, *Прилози проучавању језика 39*, Нови Сад, 2008, 259–274.

- ТАНАСИЋ, Срето. „О координираној вези зависних клауза у сложеној реченици“, *Из синтаксе српске реченице*, Београд, 2012, 111–126.
- ШИРЯЛЕВ, Е. Н. Ширяев, *Бессоюзное сложное предложение в современном русском языке*, Наука, Москва, 1986.
- KOVAČEVIĆ, Miloš. *Uzročno semantičko polje*, Sarajevo, 1988.
- MRAZOVIĆ, Pavica u saradnji sa Zorom Vukadinović. *Gramatika srpskog jezika*, Sremski Karlovci – Novi Sad, 2009.
- PIPER, Predrag. *Jezik i prostor, XX vek*, Beograd.
- PRANJKOVIĆ, Ivo. *Složene strukture bez veznika*, Hrvatska skladnja, Zagreb, 1993, 116–226.

Извори

- Аск – *Анџиологија српске књижевности*, електронска библиотека, Учитељски факултет, Београд.
- Вуксановић – Миро Вуксановић, *Семол људи*, Београдска књига, Београд, 2011.
- Деобе 1 – Добрица Ћосић, *Деобе*, прва књига, Нолит, Београд, 1981.
- КМФ – Корпус Математичког факултета у Београду.
- НИН – *НИН*, Недељне информативне новине, Београд.
- П. – *Политика*, недељне новине, Београд.

Срето З. Танасић

БЕССОЮЗНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ С КОНКРЕТИЗАТОРОМ

Резюме

В данной статье рассматриваются бессоюзные предложения, т.е. сложные предложения без союза между клаузами. В славистической литературе уделено значительно больше внимания этим предложениям, чем в сербской. На данный момент преобладает мнение, что бессоюзные предложения представляют собой модель сложных предложений, рядом с моделью сложных союзных предложений, и по этой причине их надо описывать отдельно. Бессоюзные предложения недостаточно изучены в современном сербском языке. В настоящее время отсутствует полный обзор этих предложений в сербском языке, информация об их частотности, разновидностях и дистрибуции в определенных функциональных стилях.

В данной статье описан один вид бессоюзных предложений в современном стандартном сербском языке. Анализируются предложения, у которых есть слово или сочетание слов в роли верификатора смысловых отношений между клаузами бессоюзных предложений. Статья указывает на то, что такие предложения занимают значимый процент в рамках бессоюзных предложений, а также существует большое число конкретизаторов в роли верификатора различных значений, установленных между клаузами. Роль конкретизаторов, подобно союзам в союзных предложениях, состоит в том, чтобы свести многозначность бессоюзных предложений к однозначности, так как с помощью конкретизаторов выдвигается на передний план одно из возможных значений и вытесняются другие значения.

В статье указывается, что бессоюзные предложения с независимыми синтаксическими отношениями выражают ряд различных смысловых отношений между клаузами. Некоторые из них выражаются в сложноподчиненных, другие в сложносочиненных предложениях, но есть и такие, которые могут выражаться в обоих подтипах союзных предложений. В статье показаны примеры предложений, в состав которых во второй клаузе конкретизатор со значением вывода, исключительности, времени, противительности, причины и следствия, уступки, образа действия, места, градации, сопровождающего обстоятельства, и пояснения. В рамках некоторых из типов находится ряд подтипов. Смысловые отношения между клаузами обусловлены конкретизаторами. В данной статье также вопрос предложений со значением исключительности и вывода более последовательно рассматривается. Нет основания выделять эти предложения среди сложносочиненных предложений, так как эти предложения являются бессоюзными; также, нет оснований включать их в определенные классы сложносочиненных предложений, потому что эти классы выделяются именно на основании характерных союзов. Предложения со значением вывода и исключительности, как в статье показано, представляют собой два типа бессоюзных предложений с конкретизаторами. В сербском языке существуют и другие типы и они, все вместе, являются одной моделью бессоюзных предложений.

Ключевые слова и выражения: современный сербский язык, синтаксис, бессоюзные предложения, конкретизаторы.

Sreto Z. Tanasić

ASYNDETTIC SENTENCES WITH A CONCRETISER

Summary

The paper discusses asyndetic sentences, compound sentences without a conjunction between the clauses. Slavic scholars pay considerable attention to these sentences. They predominantly consider asyndetic sentences to be a model of compound sentences, apart from the model of compound conjunctive sentences, and plead that they should be described separately. Asyndetic sentences in contemporary Serbian have not been studied sufficiently. There are few specific papers dedicated to asyndetic sentences, and one can say that there are virtually no papers giving them an in-depth treatment. Therefore, we are so far left without a full insight into how widespread that compound sentence model is in contemporary Serbian and in what variants it occurs, not to mention our even lesser knowledge of its distribution in certain functional styles. This paper describes one type of asyndetic sentences in the contemporary Standard Serbian language. It includes such sentences that have a word or a phrase functioning as the verifier of the semantic relation between the clauses of asyndetic sentences. The paper demonstrates that such sentences take up a sizeable portion of the asyndetic sentence corpus, and that a large number of concretisers occur functioning as the verifiers of different meanings which are established between the clauses. The concretisers, similarly to conjunctions in syndetic sentences, serve the purpose of reducing the typical polysemy of asyndetic sentences to monosemy by assigning a monosemic relation between the clauses while foregrounding one of the possible meanings, and suppressing the others.

The paper indicates that coordinate asyndetic sentences express a number of different semantic relations between the clauses. Some of them are expressed in complex sentences, some in compound sentences, and there are also those that can be expressed in both types of conjunctive sentences. The paper presents examples of sentences which have in their second clauses concretisers with conclusive, exclusive, temporal, adversative, causal, concessive, manner, spatial, gradational, respective and explanatory meanings. An array of subtypes occur within some of the types, depending on what semantic relation between the clauses is assigned by the concretisers. Finally, it is worth noting that this paper has more consistently solved the problem of exclusive and conclusive clauses as well. It is not well founded to place them among compound sentences because those sentences have their own conjunctions, whereas these are without conjunctions; it is also not well founded to classify them within some types of compound sentences because some of their classes stand out on account of characteristic conjunctions. Conclusive and exclusive clauses, as the

paper demonstrates, are two types of asyndetic sentences with concretisers, the kind better represented in Serbian and which, in their entirety, are a model of asyndetic sentences.

Keywords and phrases: contemporary Serbian language, syntax, asyndetic sentences, concretisers.